

Museenes samfunnsrolle

Av: Hilde Holmesland, Museumsseksjonen, Kulturrådet

Dato: August 2013

Museenes samfunnsrolle er et sentralt begrep i museumspolitikken. Begrepet brukes om retning og mål for museenes fornyelse. De politiske signalene er relativt generelle og åpne, og Kulturrådet ser i bl.a. i rapporteringene til Kulturdepartementet at museene tolker samfunnsrollen på ulike måter.

I dette notatet har Kulturrådet forsøkt å tydeliggjøre de mest sentrale aspektene ved samfunnsrollen slik de beskrives i de politiske dokumentene, aspekter vi legger til grunn for våre vurderinger av sektoren og hvilke tiltak vi prioriterer.

Notatet bygger hovedsaklig på *Framtidas museum*, St.meld. nr. 49 (2008-2009), men også på *Kulturpolitikk fram mot 2014*, St.meld. nr. 48 (2002-2003), *Kjelder til kunnskap og oppleving*, St.meld. nr. 22 (1999-2000), *Museum. Mangfold, minne, møtestad*, NOU 1996: 7, Budsjettproposisjoner til Stortinget, tilskuddsbrev til museene og tildelingsbrev til Kulturrådet.

Kulturell demokratisering

Museenes samfunnsrolle er et sentralt begrep i alle kultur- og museumspolitiske dokumenter de siste 20 årene. Selv om begrepene varierer – samfunnsinstitusjoner, dialoginstitusjoner, samfunnsoppdrag m.fl. – er tankegangen den samme gjennom hele perioden.

Begrepet samfunnsrolle brukes både om retning og mål for museumsfaglig fornyelse, og gjelder alle deler av virksomheten: "Museene skal være profesjonelle og aktuelle institusjoner og ha en aktiv samfunnsrolle, med planer og strategier for faglig utvikling og nytenking innen forvaltning, forskning og formidling", står det i tildelingsbrevet til museene for 2013. *Framtidas museum* understreker at samfunnsrollen er en del av målet med museumsreformen: "det primære målet med museumsreformen var å skape sterkere museumsfaglige institusjoner som kan gå aktivt inn i de mange utfordringene i museenes samfunnsrolle." (s. 11)

Det er et "overordnet mål at museene gjenspeiler det samfunnet de er en del av. Museene er viktige premissleverandører i et moderne demokratisk samfunn og skal ha en aktiv samfunnsrolle", og skal "dermed reflektere et mangfold av perspektiver og virkeligheter." (*Framtidas museum*, s. 123). En endret samfunnsrolle dreier seg om kulturell demokratisering – en pågående prosess der mangfold og inkludering er sentrale stikkord, samtidig som formidling, forvaltning og forskning skal profesjonaliseres.

Fra hegemoni og ekskludering

De politiske dokumentene beskriver relativt grundig hva museene bør endre seg *fra* – og hvorfor – noe som er et viktig bakteppe for å forstå samfunnsrollen. Beskrivelsene tar utgangspunkt i museene som seleksjonssystemer. Med makt til å definere hvem og hva som inkluderes som verdifullt og bevaringsverdig eller ekskluderes som marginalt og verdiløst, framstår museene som hegemoniske.

Framtidas museum skisserer seleksjonsregimers faglige og kulturpolitiske utfordringer slik:

"Gjennom sin innsamlings- og formidlingsaktivitet etablerer museene kulturarvsmateriale. I ethvert seleksjonssystem er det alltid noe som selekteres bort. I kulturarvssammenheng innebærer det at noe framheves som viktig, mens andre ting regnes som uviktig eller uinteressant. Utfordringene i et slikt seleksjonsregime er å være bevisst tendenser til henholdsvis hegemonisering og marginalisering av kulturuttrykk i kulturarvssammenheng. Det er derfor en konstant faglig og kulturpolitisk utfordring å arbeide for at den seleksjonen som museumsinstitusjonene samlet sett gjør, gir et så dekkende og balansert bilde som mulig av det mangfoldet som utgjør norsk samfunnsliv opp gjennom tidene." (s. 145)

Kjelder til kunnskap og oppleving beskriver utvelgelsesprosessen bl.a. slik: "Å velja ut inneber óg å velja bort; ein avgjer kva røyster som skal sleppa til, og kva røyster som skal må finna seg i å verta tagale i den historiske songen" (s. 17). Denne meldingen går inn på seleksjonens verdidimensjon og farene for mulige konsekvenser ved misbruk av kulturarv, noe spesielt museene bør være oppmerksomme på:

"Denne utveljinga har og innslag av normative vurderingar og representerer såleis ei form for konkretisering av spesielle verdisett (...) Verdidimensjonen er mest påtakeleg innanfor museumssektoren og i kulturminnevernet, der seleksjonen gjer seg sterkast gjeldande," (s. 17)

"I konfliktsituasjonar vert framheving av eigne kultursymbol ofte følgd opp med øydelegging av tilsvarande symbol hjå motstandarane. (...) Gjennom det å konsentrera seg om det eigne vil ein lett koma til å understreka det som skil ein ut frå dei andre, og denne framhevinga av ulikskaper kan av og til skape unødige motsetnader mellom folk med ulik kulturbakgrunn." (s.18).

Hegemoni handler om makt til å kanonisere bestemte kulturelle verdier og uttrykksformer på bekostning av andre. Dette skaper hierarkier og motsetninger som - direkte eller indirekte – fører til kulturell ensretting og konformitet innad og diskriminering utad. Utfordringen til museene er at de må skifte fokus; fra hegemoni og ekskludering til demokrati og inkludering, fra likhet, kontinuitet og konformitet til forskjell, forandring og kompleksitet.

Til demokrati og inkludering

"Selve samfunnsrollen eller samfunnsoppdraget for museene ligger i å utvikle og formidle kunnskap om menneskers forståelse av og samhandling med sine omgivelser. I dette ligger stor faglig frihet og samtidig utfordringer for museene i å definere og avgrense hva som er relevant og

viktig i et samfunnsperspektiv. Dette er et faglig kjernesporsmål i museene som krever kontinuerlig analyse og refleksjon." (*Framtidas museum*, s. 145)

Sitatet er en nøkkeltekst om samfunnsrollen, samme tekst brukes også som målet for museumssektoren i tilskuddsbrevet til museene. Kjernepunktet "menneskers forståelse og samhandling med sine omgivelser" setter mennesker og ikke det materielle i sentrum, en dreining som gjennomsyrrer hele tankegangen om samfunnsrollen. En annen nøkkeltekst i *Framtidas museum* peker på noen perspektiver og holdninger ved samfunnsrollen. Her er fokuset på mennesker knyttet til ulike sider ved demokratiperspektivet:

"Museene skal gi både kunnskap og opplevelse. De skal være tilgjengelige for alle og være relevante og aktuelle samfunnsinstitusjoner som fremmer kritisk refleksjon og skapende innsikt. En aktiv formidling er derfor viktig både i et demokratiperspektiv og i et allment kulturperspektiv. Dette krever aktiv tilrettelegging og ulike strategier for å nå forskjellige målgrupper. Det innebærer også at formidlingen må være kritisk og nyskapende både når det gjelder tematikk og virkemidler." (s. 102)

Å sette mennesker i sentrum er i tråd med dagens kulturpolitikk. Det er derfor en viktig oppgave å legge til rette for at alle både kan oppleve og delta aktivt i et mangfold av kulturtilbud. I tilskuddsbrevet til museene for 2013 er dette formulert slik: "En inkluderende kultursektor er en sektor der alle har like muligheter til deltaking og til å utvikle sine skapende ressurser, uavhengig av faktorer som sosioøkonomisk-, kulturell- eller religiøs bakgrunn, eller funksjonsevne."

Dialog, forskningsbasert formidling og sammenhengen fortid-nåtid framheves som viktig for nye perspektiver, verdier og kunnskaper – her samlet i ett sitat:

"Som folkeopplysningsinstitusjonar må musea i formidlinga si kunna kombinera den historiske dimensjonen med aktuelle spørsmål og omvurderingar som resultat av ny kunnskap eller vektlegging av andre verdiar. Skal musea fungera som gode samfunnsinstitusjonar, må dei søkja dialog med omverda. Dette inneber at musea ikkje berre skal generera og formidla kunnskap, men at dei òg skal ha evne til å overraska og utfordra brukarane både emosjonelt og intellektuelt." (*Kulturpolitikk fram mot 2014*, s. 178)

I tillegg understrekes det gang på gang at kritisk refleksjon er et viktig bidrag til nyskapende formidling når det gjelder tematikk og virkemidler, aktualitet og relevans. Refleksjon og åpenhet er – eller kan være – en viktig motvekt til hegemoni og ensretting.

Dialog har i mange år vært et sentralt begrep i museumspolitikken. Som en gjensidig prosess og et samspill mellom museene og omverdenen, er reell dialog viktig for åpenhet, nytenking og inkludering:

"Førestellinga om museum som dialoginstitusjonar tek opp i seg noko grunnleggjande ved musea som institusjonar. Dei er aktørar *på vegner av og for* samfunnet samstundes. Musea representerer fellesskapet samstundes som dei skal verka for fellesskapet. Dialog inneber i den samanhengen eit gjensidig forhold mellom museum og samfunn, der både spørsmål og svar skal kunna gå begge

vegar. Dialog inneber også ein vekslerknad mellom spørsmål og svar, ein prosess som heile tida fører til motspørsmål og nye svar." (*Museum. Mangfold, minne, møtestad*, s. 40)

En annen form for nytenking, dialog og inkludering foreslås i *Framtidas museum*. Her står det at museene "skal være åpne for nye ideer til formidling og rekruttere utradisjonell kompetanse for å fremme nye impulser og stimulere til nytenking og utvikling av sektoren" (s. 157).

Digital forvaltning og formidling er viktig for demokratiseringen av museene. Det er et klart politisk mål at museenes samlinger skal digitaliseres og gjøres lett tilgjengelige for alle, uavhengig av tid og sted, noe som forutsetter god og profesjonell samlingsforvaltning. Digital formidling gir kunnskaper og opplevelser døgnet rundt, og digitale løsninger som lar publikum komme med innspill og kommentarer, er et viktig ledd i dialogen med brukerne.

Immateriell kulturarv

Immateriell kulturarv har fått en sentral plass i museenes samfunnsrolle etter at *UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven* ble ratifisert i 2007. Omtrent samtidig reviderte ICOM, Den internasjonale museumsorganisasjonen, definisjonen av museenes kildematerialet til "materieell og immateriell (kultur)arv om menneskene og deres omgivelser", den tidligere definisjonen avgrenset kildematerialet til "materielle vitnesbyrd".

ICOMs nye definisjon kommenteres slik i *Framtidas museum*: "Dette innebærer at det blir lagt større vekt på en helhetlig tilnærming til det å utvikle kunnskap om kulturarv ved å se materielle og immaterielle kulturuttrykk i sammenheng" (s. 145). Deretter følger nøkkeltaksten "samfunnsrollen eller samfunnsoppdraget for museene ligger i å utvikle og formidle kunnskap om menneskers forståelse av og samhandling med sine omgivelser." Parallellen til ICOMs definisjon er tydelig, og immateriell kultur får med dette en sentral plass i så vel museumsdefinisjonen som i museenes samfunnsrolle.

UNESCO-konvensjonen om immaterielle kulturarv setter utøverne selv i sentrum og inkluderer dermed kulturuttrykk som bidrar til større kompleksitet og mangfold, og gir rom for flere stemmer og historier, variasjoner og virkeligheter.

Minoriteter og kulturelt mangfold

Samene, de nasjonale minoritetene og nyere minoriteter er viet stor plass i de museumspolitiske dokumentene. Minoriteter og kulturelt mangfold koples tett til samfunnsrollen, men er samtidig annerledes og mer omfattende. Å inkludere og synliggjøre mangfoldet er viktig for minoritetene selv, for den kulturelle demokratiseringen og for museenes fornyelse og faglige utvikling.

"Det er et overordnet mål at museene gjenspeiler det samfunnet de er en del av. Museene er viktige premissleverandører i et moderne demokratisk samfunn og skal ha en aktiv samfunnsrolle. Norge

har i økende grad blitt et flerkulturelt samfunn. Samene som urbefolkning og de nasjonale minoritetene har en lang historie innenfor Norges grenser, mens nyere minoriteter har preget den demografiske utviklingen de siste 50 årene. Museene skal dermed reflektere et mangfold av perspektiver og virkeligheter." (*Framtidas museum*, s. 123)

Museenes seleksjon knyttes spesielt til urfolk og de nasjonale minoritetene, de passet ikke inn i den "norske" kulturen og historien, de ble marginalisert og valgt bort. Nasjonsbyggingen og fornorskningspolitikken ble dermed en katastrofe for de gamle minoritetsgruppene.

Parallelt med nyere innvandring har minoritetspolitikken gradvis endret seg. Norge har ratifisert flere internasjonale konvensjoner, og staten er dermed forpliktet til å iverksette og legge til rette for ulike kulturpolitiske tiltak. Sentralt i konvensjonene står minoritetenes rett til selv å ta vare på, styrke og videreutvikle språk, kulturuttrykk og kulturarv, som er viktig for gruppenes revitalisering, synliggjøring og framtid. Museene er tillagt en sentral rolle i oppfølgingen og realiseringen av minoritetenes kulturelle rettigheter og Norges forpliktelser.

Noen av de sentrale minoritetskonvensjonene Norge har ratifisert er *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater*, *Europarådets pakt for regions- eller minoritetsspråk* og *Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter*. I tillegg er *UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven* og *UNESCOs konvensjon av 20. oktober 2005 om å verne og fremme et mangfold av kulturuttrykk* viktige på dette feltet.

Museenes ansvar

Museene har selv ansvar for hvordan de følger opp ulike politiske føringer. I *Framtidas museum* understrekes det at "institusjonene selv må bære hovedansvaret for å styrke den interne faglige aktiviteten" (s. 13). Når det gjelder å demokratisere kulturen og operasjonalisere den nye samfunnsrollen, er det nødvendig å ha et kritisk blikk på egen rolle, og museumsnettverkene "skal bidra til at museene blir bedre egnet til å fylle rollene som samfunnsinstitusjoner med et kritisk blikk på egen rolle og virksomhet." (*Framtidas museum* s. 73)

Hva museene formidler – og hvordan – er også avhengig av refleksjon og analyse. I nøkkeltaksten om museenes samfunnsrolle blir dette understreket både i *Framtidas museum* (s. 145) og i "Mål for museumssektoren" i tilskuddsbrevet til museene:

"Museenes samfunnsrolle eller samfunnsoppdrag ligger i å utvikle og formidle kunnskap om menneskers forståelse av og samhandling med sine omgivelser. I dette ligger stor faglig frihet og samtidig utfordringer for museene i å definere hva som er relevant og viktig i et samfunnsperspektiv. Dette er et faglig kjernesporsmål for museene, som krever kontinuerlig analyse og refleksjon.

Museene skal ha en faglig fri stilling som gir handlingsrom for å stille kritiske spørsmål vedrørende både fortid og nåtid. Dette forutsetter armlengdes avstand til offentlige myndigheter."

Kulturdepartementet venter at museene aktivt følger opp arbeidet med å styrke samfunnsrollen. I den årlige rapporteringen til departementet skal museene levere "Strategier for en styrket samfunnsrolle", jf. tilskuddsbrevene for 2012 og 2013.

Konklusjon

De politiske signalene om museenes samfunnsrolle er relativt generelle og åpne, men den overordnede retningen er tydelig: Museene må endre seg fra det hegemoniske og ekskluderende mot det demokratiske og inkluderende. I dokumentene vektlegges en del ulike elementer som viktige for denne fornyelsen, elementer som på ulike måter berører alle deler av virksomheten, men spesielt i forhold til tematikk, virkemidler og publikum. Hvordan dette kan gjøres i praksis, går dokumentene i liten grad inn på – det er museenes ansvar.

